

GEORGES DUHAMEL

Yazan : Yard. Doç. Dr. Sevim AKTEN

1884 'te Paris'te doğan, yaşamöyküsünü ve anılarını *Lumières sur ma vie* adlı beş ciltlik bir yapıtta toplayan Georges Duhamel, çocukluğundan kaynaklanan insan sevgisi, iyileştirme ve kurtarma tutkusuyla önce tıp öğrenimi yapar. Tıp fakültesini bitirdikten sonra her iki Dünya Savaşı'na cerrah olarak katılır. Belki bu yüzden ilk yapıtları bile insan sevgisi ve acıları üstünedir. Ümit ve kaygının birarada bulunduğu ilk gençlik şiirlerini *L'homme en tête* (1909) başlığı altında toplar. Daha sonra tiyatroya yönelir. *La lumière* (1911), *Dans l'ombre des statues* (1912), *Le Combat* (1913) bu yönelişin başarı kazanmış (Odeon Tiyatrosu'nda) ürünleridir. Sık sık tür değiştiren, hemen hemen her türü deneyen Duhamel sonunda romanda karar kılar. *La Pierre d'Horeb* (1926), *La nuit d'orage* (1928), çağdaşları' gibi toplum içinde insanı konu alan ilk romanlarıdır. Bunlara, ona Goncourt ödülünü kazandıran *Civilisation* (1918) ve *Vie des Martyres* (1917) gibi savaş üstüne öyküleri ve anıları da katmak gerekir.

1935'te Fransız Akademisi üyesi daha sonra Tıp Akademisi, Siyasal ve Ahlak-sal Bilimler Akademisi üyesi seçilir. Önce Avrupa'da sonra Amerika ve Afrika'ya yaptığı gezilerde insanlık durumu üstüne gözlemlerini arttırır. Kişiliğinde ve yapıtlarında her zaman bütün zayıflığı, bütün büyüklüğü ile *insanı, toplumda insanı*, onun mutsuzluklarını, sevinçlerini, acılarını... anlatmayı amaçlar. Kişiyi hiçbir zaman toplumdaki soyutlamaz. Asıl kahramanın *zaman* olduğu sürekli romanlarında ("roman cyclique", *La vie et les aventures de Salavin*, 1920; *Chronique des Pasquier*, 1933 gibi) kesin bir son bulunmadığından anlatım kesilse de okuyucu yaşamın, insanın öyküsünün sürüp gittiği izlenimine kapılır. Yaşamı 1966'da son bulduğunda geride incelenmeye değer, özgün, içerikte çok zengin bir yapıt bırakır.

Duhamel özgün bildirisi olan yazarlardandır. Hiçbir görüşe bağınazca bağımlı olmaksızın zamanının siyasal, sosyal ve ahlaksal sorunları ile ilgilenir. Manevi değerlerle kalkınmanın ya da yücelmenin olabileceğine inanır. İnsanın, özünde iyi olduğu gerçeğinden yola çıkarak, insanlığın kurtuluşunu tükenmez bir umutla yine insanda arayıp durur. Kendini umutsuzluk edebiyatına kaptırmaksızın, bozulmaz bir iyimserlikle iyinin, doğrunun, güzelin ardından koşar. Bu iyimser dünya görüşü, roman kişilerinin yaşamlarına da yansır; onları yönlendirir.

Roman kişileri (Patrice Periot, Cecile Pasquier, Laurent Pasquier, Salavin gibi), okuyucuyu yaşamlarını sürdürme biçimleriyle değil, düşünme biçimleriyle etkilerler; yaptıklarıyla değil düşündükleriyle var olurlar. Laurent Pasquier'nin bilim adamı, Joseph Pasquier'nin iş adamı olarak sürdürdükleri çalışmalar; Suzanne'ın sanatla, Cecile'in müzikle özdeşleşerek yaşamlarını sürdürmeleri ve tüm bunlara karşın Salavin'in sıradan, kendi halinde insan dünyasında Tanrı'ya inanmadan ermişliğe (la sainteté sans Dieu) ulaşması... Bunların arasında yalnızca Salavin, ruhsal arınma yoluyla yücelmeyi simgeler. Böylece öteki roman kişileriyle çıkış noktalarının aynı olduğunu, yani aynı yücelme-yükselme amacıyla güdümlendikleri ama ulaştıkları sonların farklı olduğu görülür.

Kısaca, değişik bakış açılarından incelenebilecek yapıtında Duhamel, bilimsel buluşlar, siyasal tartışmalar, sanatsal girişimler, bilim adamlarının dünyası, sanatçılarınki, iş adamlarının, sürekli kendini aşmak isteyen insanların öykülerini sergiler. Ancak dilimize çevrilmiş yapıtları (1) onun yalnızca bir yönünü, okuyucunun daha çok ilgisini çekecek olan romancı ve gözlemci yönünü yansıtır. Oysa Duhamel'in seçtiği doktorluk mesleğinin, hümanist yanını ve yazar kişiliğini etkilediği apaçaktır. Öyleyse yaradılışından kaynaklanan sonradan da mesleğinden etkilenerek beslenen yapıtı bir bakıma savaşta cerrah olarak gördüklerinden, yaşadıklarından izler taşır diyebiliriz. Yazarın gölgesinin sürekli yapıtına düşmesinin nedeni de budur. Yazarla birlikte yapıtındaki kişileri izlemek, onları bu açıdan incelemek daha verimli, daha sağlıklı araştırmalar yapma olanağı verecek, böylelikle de çağdaş eleştiri yöntemlerinden çoğu bu yapıta uygulanabilecektir. Biz bu yazımızda, Duhamel'in yapıtına egemen olan ve halen güncelliğini koruyan *seçkin, savaş ve uygarlık* gibi çoğu zaman içiçe girmiş üç temel konuya ve Türkiye izlenimlerine kısaca değineceğiz.

Başyapıtı *Chronique des Pasquier*, savaşın insan üzerindeki çok yönlü etkisini izlemek ve aynı zamanda toplumsal aşama sürecinde bir *klan*'ın yükselişini irdelemek amacıyla yazılmıştır. Bu tip-aile rastgele seçilmemiştir. Pasquier Ailesi, toplumun seçkin diye adlandırdığımız katmanının nasıl oluştuğunu, nereden geldiğini, sonuçta nereye ulaştığını gösteren somut bir *seçkin* tanımı içerir. "Bir uygarlık ancak seçkinleriyle yaşar, gelişir ve tutunur" diyen yazara göre, seçkin, seçilebi-

---

(1) Duhamel'den dilimize çeviriler seçmecî ve rastlantısal bir biçimde yapılmıştır. *La vie et les aventures de Salavin*'in dört cildi, *Salavin'in Ruznamesi* (Çev. H.B. Ozansoy, İstanbul Remzi Kitabevi, 1942), *Geceyarısı itirafı* (Çev. S.K. Yetkin-S. Eyüboğlu), *İki Adam* (Çev. H.P. Ozansoy, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1944); *La Chronique des Pasquier*'nin birkaç cildi, *İş Adamı* (Çev. N. Müren, İstanbul, Varlık Yay., 1955); *Vie des Martyres Savaş Kurbanları* (Çev. B. Onaran, İstanbul, Yankı, Yay., 1968); *La Turquie Nouvelle, Yeni Türkiye, Bir Garp Devleti* (Çev. Can Yücel Ankara, İş Bankası Yay., 1954); *Civilisation, Medeniyet* (Çev. Zahir Güvemli-Tahsin Yücel, İstanbul, Varlık yay., 1954); *La pierre d'Horeb, Gençlik Hülyaları* (Çev. Cafer Bater, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1941) gibi

lecek değerde olan ya da seçilenler arasında en iyi olandır. Bilgilerini insanlığın yararına kullanabilecek, dünyaya ait gerçekleri gün ışığına çıkarmaya çalışacak ve düşünce savaşında yer alacak kişilerdir. Yani bir ideale yöneliktir. Seçkinin görevi öncelikle kitleleri etkilemektir. Eğer seçkin, görüşlerini benimsetebilecek güçte değilse seçilmeye değmez. Seçkin ne toplumdaki ayrılmalı, ne de ona boyun eğmelidir. Seçkinler insanların iyiniyetine dayanarak onlara yön vermekle, özgür düşüncenin yayılmasıyla da yükümlüdürler. Etki edebilme güçleri, toplumun öteki bireylerininkinden daha güçlüdür. Bu da seçkinin, toplumun öteki bireyleri üstünde yararsız, amaçsız ezici bir üstünlük sağlaması gerektiği anlamına gelmemelidir. Her toplum aydınlarını kendi gereksinmesine uygun olarak yetiştirir. Seçkinler de toplumun yapısına göre belirlenirler. Duhamel'e göre toplumun değişme göstermesi doğaldır ve seçkinler olduğu sürece yerine yenilerinin yetiştirilmesi zor olmasa gerekir. Bu uygarlığın devamlı olabilmesi için halk aralıksız aydınlar yetiştirmelidir: "Bir halk, ancak büyük adamlar verdiği zaman büyüklük sıfatını kazanır (2)". Zaten seçkinin bir görevi de yerine yenisini hazırlamaktır.

"Kültürce kalkınma emelinde olan bir ulusun karşılaştığı başlıca sorular, bir seçkin takımı yetiştirmek; genç zekâlara biçim verecek yöntemleri bulmak, daha sonra da bunların arasından bilim, sanat, edebiyat konularında incelemelere girişmek, teknikerlere kılavuzluk edecek, ülkenin yönetimini üzerine alacak, yabancı ülkelerde temsil görevi görecektir, halkın sağlığını gözetecek, gerek birey, gerekse toplum olarak gerekli eğitimi sağlayacak aydınları seçmektir (3)."

Bu seçkin tanımı, anlayışı Duhamel'i doğal olarak ideal bir toplumun nasıl olması gerektiği sorunu na götürür. Seçkinleriyle ya da sıradan insanlarıyla Duhamel'in önerisi, teknik ilerlemeye kendini kaptırmış insanlardan çok manevi değerlerden kaynaklanan bir kültür yapısına sahip, sağlıklı bir toplum ve kardeşçe bir dayanışma yaratmaktır. İlk bakışta *ütöapist* gibi görünse de öyle değildir Duhamel. İyi niyetli insanlardan oluşmuş, sürekli bir dayanışmayla geleceğini hazırlayacak olan bu tür bir toplum her ne denli erişilmez görünürse de gerçekleşmesi olanaksız değildir. Başarısız, güçsüz ya da sağlıksız olanların da kolayca özümmlenebileceği ve hattâ böylelerinin daha rahat edebileceği bir ortamdır Duhamel'in dünyası. Doktor olarak bu kişilere bundan daha iyi bir dünya önerebilir miydi?

Vie des Martyres ve *Civilisation* başlıklı unutulmaz savaş anıları ve öyküleri, kendisinden yardım taleleyen fiziksel acı ve ruhsal çöküntü içindeki insanların öyküleridir. Savaş izlenimleri Duhamel'e etki etmekte ve onu temel olarak değilse bile bazı yönlerden değiştirmektedir. Savaş onun entellektüel ve moral oluşumunda etkin bir deney ve gözlem birikimi oluşturmuştur. Artık savaşa karşıdır. İnsanı

(2) *Defense des Lettres*, s. 195

(3) *Yeni Türkiye*, s. 26

açaltan her gücü küçümsemeyi, insan emeğini kısıtlayan teknik ilerlemeye karşı çıkmayı yine savaştan öğrenir. Daima katıksız bir hümanist olan yazar, savaşı insanlık için yıkıcı, yok edici, genelde insanlık dışı bir olgu olarak görür.

Öte yandan gelişmiş silahların, araç ve gereçlerin kullanıldığı savaş, onda bilimsel ilerlemenin yalnızca insanın zararına olduğu izlenimini güçlendirir. İnsanın geliştirdiği silahlar düşmana doğru çevrilmiştir ama yok edilen yine insandır. İnsanın yıkımı için insanlık dışı buluşları gerçekleştirmeye çalışan uluslar bu konuda kendilerini sürekli yenilerler daha çok insan öldürmenin çarelerini ararlar. İnsanın yararına yapıldığı düşünülen, savunulan makineler, silahlar sonunda bir başka insanın zararına çalışırlar. "Uzun zamandan beri insan, birgün öteki insana karşı savaşmak zorunda kalacağını bilir. Halklar arasındaki savaş mutsuz dünyamızın başına en sık gelen, en acınacak felaketlerden biridir. (...)"

"Dünyaya sahip olma topla tüfekte sağlanmaz. Barışın hayranlık verici çabasıyla gerçekleşir. Bugün toplumu bölen, paçalayan kavgayla ilgisi yoktur bu sahiplenmenin." (4)

Duhamel savaşın ortaya çıkışında ve sonuçlarında uygarlığın payını araştırırken, uygarlık kavramı üzerinde de durur; giderek *uygarlık* yazarın hümanist açıdan ısrarla eleştirdiği sorun-konulardan biri olur. Uygarlığı teknik ve moral olarak algılayıp ona kendine özgü bir estetik değer biçerek tanımlamaya girişir. İnsanlığın yararına olabilecek uygarlık, kaynağını insanın kafasından değil de kalbinden alan zekâyâ dayanan uygarlık, kısaca manevi uygarlıktır. Bu uygarlığın ışığı altında dünyanın dengesini yeniden kurmayı denemek ve bu arada mekanik uygarlığın buluşlarından ve ürünlerinden bilgece yararlanmak Duhamel'in uygarlık üstüne görüşlerinin özünü oluşturur. Ona göre, insanın kurtuluşu için gerekli olan şey, mekanik uygarlığın nimetlerini bir kere daha denemek değil de, çalışmak ve yükselmek olanaklarını insana verebilmektir. Duhamel'in ticari ve endüstriyel diktatörlüğe, mekanik, teknik uygarlığın egemenliğine karşı olan hıncı, bunları "öldürücü ve huzur bozucu" olarak suçlaması, Jean-Jacques Rousseau'ya benzetilmesine neden olur. Buna kendisi karşı çıkar. "Een hiçbir zaman bir Rousseau olamam. Ben insanlara uygarlıktan vazgeçmelerini değil onu iyi anlamalarını ve uygulamalarını öğütliyorum. Gerçek olan makinanın tutsağı olmak değil, onu tutsak etmektir. (. .)" "Uygarlık bu korkunç makina ve şu bu yığımında değildir, eğer insanın kalbinde değilse hiçbir yerdedir "(5).

Ona göre insanlığı kurtaracak olan manevi uygarlıktır. Manevi uygarlığın ışığı altında dünyanın dengesini, barışı yeniden sağlamayı denemek ve bu arada mekanik uygarlığın buluşlarından, ürünlerinden bilgece yararlanmak en iyi yoldur.

---

(4) *La possession du Monde*, s. 7

(5) *Problèmes de Civilisation*, s. 126

”Savaş, zekâya dayandırılmış olan bilimsel ve endüstriyel uygarlığın bir işe yaramadığını, istenmeyen birşey olduğunu kanıtladı. Bu uygarlığın egemenliği büyük bir başarısızlığa uğradı. O zaman varlık yüreği kaynaklarına doğru yöneldi. Bilimsel uygarlık bir tanrıça değil, bir hizmetçi olmalıdır. Onun yerine insanlığı içine düştüğü bu umutsuz zavallılıktan kurtaracak olan manevi uygarlığı, yerk egemenliğini getirelim.” (6).

Tüm bu temel konulara yalnızca kendi ülkesi Fransa sınırları içinde kalarak ilgi duymaz Duhamel. Ayrıca gezdiği ülkeler üzerine gözlem yazılarında bu ülkelerin sosyal ve kültürel yapılarını tanıma yollarını arar; tanımakta da oldukça başarıya ulaşır. İncelediği ülkeler arasında Türkiye de vardır. 1924 yılında İzmir’e ve İstanbul’a gelmiş, daha sonra 1954 yılında Ankara’yı da içine alan bir inceleme gezisi yapmıştır. *La Turquie nouvelle*, o yıllarda Türkiye’nin kültürel yapısı, sorunları ve Köy Enstitüleri üzerine değerli bir inceleme olup, yazarın aydınların yetişmesi, bilimsel uygarlık, Atatürk devrimleriyle gelen Yeni Türkiye’nin kültürel atılımı konusundaki görüşlerini kapsamaktadır. Bütün ülkeler gibi Türkiye’nin de kendi kültür geçmişinden, birikiminden doğmuş ve oluşmuş bir aydın bölüğü ve geçiş dönemi sorunları vardır. Yazar Türkiye’de yeni yeni oluşmakta olan çağdaş aydın sınıfının ve kökü daha eskiye dayanan seçkinler topluluğunun kaynağına inerek inceler ve çoğunun halkın içinden doğal yollarla seçilip sivrildiklerini gözlemler. Yalnızca bilgin, eğitimci, sanatçı olarak değil, ruhsal değerlere yücelip seçkin olmak da olanaklıdır. İster bir lider, ister bir din adamı ya da köyün en bilge kişisi olsun, seçilmiş, yönünü bulmuş, yönlendirilmiş, yetişmiş her kişi, seçkin yani kalburüstü kimsedir. Duhamel Türkiye’de bu tanıma uygun birçok, kişi, yönetici tanır ve bunların sayılarını çoğaltmayı önerir. Ülkenin geleceği konusunda iyimserdir.

Yazımızı bitirirken Duhamel’in bildirisini ana çizgileri içinde şöyle özetleyebiliriz. Ona göre ahlak ve bilgelik, yaşam boyunca mutluluğu, dengeyi, dostluğu ve barışı, en geniş anlamda insanın ve insanlığın kurtuluşunu aramaktan ibarettir. Kuşağının sözcülerinden biri olarak çağdaş insanın durumunu ve düşüncesinin gelişimini anlatmakta en yetkin yazar olmasa da, bir düşünür hattâ bundan öte yönlendirici olabilmıştır.

---

(6) *La possession du Monde, X. Bölüm’den* özet.